

Μακρόνησος

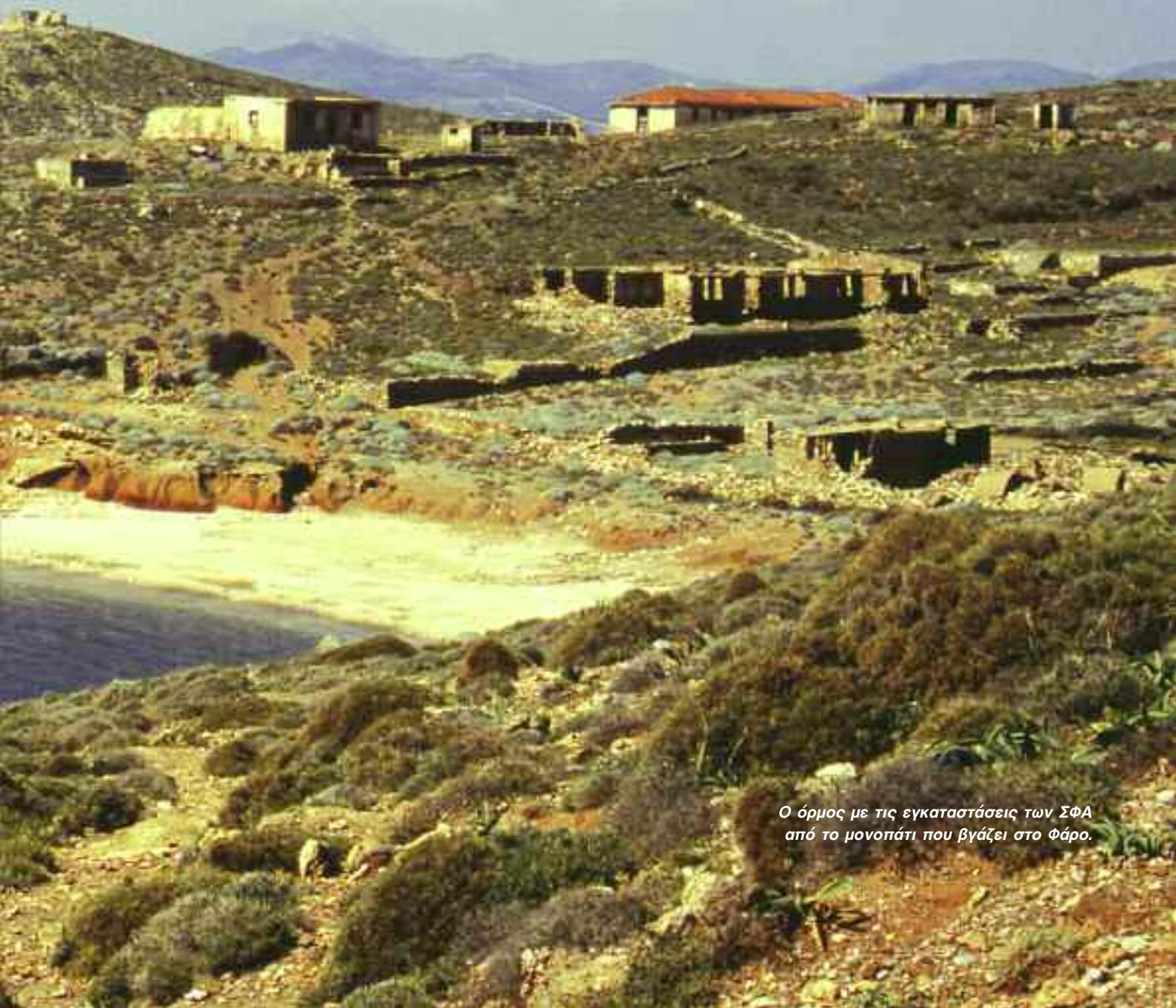
Πεζοπορία στο νησί των μαρτύρων

Οι κυκλικές διαδρομές από τον μώλο Α' ΕΤΟ

Κείμενο - φωτογραφίες: ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ - ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΒΕΣΣΗ



Τόπος εκτεθειμένος στους αέρηδες περιτριγυρισμένος από θαλάσσια ρεύματα. Ξερονήσι με κορμό κορυφογραμμή και άπλετη θέα στο Αιγαίο. Πλαγιές μέχρι βραχώδεις ακτές που κρύβουν όρμους και μικρές παραλίες. Η ψυχή όμως του πεζοπόρου κυριεύεται από την εικόνα των στρατοπέδων. Εκεί που η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δέχτηκε την ανέλεγκτη βία. Ερείπια που μοιάζουν να αφηγούνται τα μαρτύρια χιλιάδων κρατουμένων. Έχει κηρυχθεί ιστορικός τόπος και όλα τα κτίσματα διατηρητέα μνημεία. Την περπατήσαμε και μείναμε συγκλονισμένοι με όσα αντικρίσαμε. Σε μία εποχή που συμφέροντα και σκοπιμότητες θέλουν η Μακρόνησος να ξεχαστεί.



Ο όρμος με τις εγκαταστάσεις των ΣΦΑ από το μονοπάτι που βγάζει στο Φάρο.



Το Νησί αν και πολύ κοντά στην Αττική μοιάζει απομονωμένο όπως το κυκλώνουν νερά με ρεύματα. Στην αρχαιότητα ονομάζονταν Ελένη και έτσι αναφέρεται στους βενετσιάνικους χάρτες του Αιγαίου. Σύμφωνα με το μύθο εδώ σταμάτησαν ο Πάρις και η Ωραία Ελένη στο ταξίδι τους για την Τροία. Κάτω από τα βράχια μάλιστα της ψηλότερης κορφής Τρυπητή υπάρχει διαμπερές άνοιγμα. Ονομάζεται Σπηλιά της Ελένης όπου σύμφωνα με το θρύλο βρήκαν καταφύγιο οι δυο εραστές. Διαφορετική εκδοχή του μύθου λέει πως εδώ στάθμευσε το πλοίο του Μενέλαου, επιστρέφοντας με την Ελένη από την Τροία. Άλλη αρχαία ονομασία της νήσου ήταν Μάκρις από το στενό και μακρύ σχήμα της. Ο Στράβωνας την αναφέρει «τραχεία και έρημη» όπως είναι πετρώδης, ξερή και ακατοίκητη. Ήταν από τους σταθμούς παπυρένιων πλοιαρίων από τη Μήλο που έκαναν το εμπόριο οψιανού στους προϊστορικούς χρόνους. Ίσως στους κλασικούς χρόνους κατοικείτο εποχιακά από λιγιστούς κυνηγούς και βοσκούς. Υπάρχουν και κάποια ίχνη μεταλλευτικής δραστηριότητας χωρίς όμως σπουδαία αποτελέσματα. Ο κορμός της Μακρονήσου σχηματίζεται από λοφοσειρά που μοιάζει με κορυφογραμμή. Η ανατολική της πλευρά καταλήγει απότομα σε απόκρημνη και βραχώδη ακτογραμμή στο Αιγαίο. Δημιουργούνται κάποιοι διαδοχικοί όρμοι με μικρές παραλίες που ήταν κάποτε καταφύγιο πειρατών. Κοντά στον όρμο Γερολιμώνα υπάρχει άλλο ένα μεγάλο σπήλαιο με σταλακτίτες. Η δυτική της πλευρά που βλέπει στη Λαυρεωτική σβήνει πιο ομαλά μέχρι τα βράχια της θάλασσας. Υπάρχουν και εδώ κάποιες μικρές παραλίες, κύρια σε σημεία που εκβάλλουν ρεματιές. Το μέρος είναι άνυδρο και κοντά σε αυτές έχουν ανοιχτεί κάποια πηγάδια, όλα με εφάλμυρο νερό. Εκτεθειμένος ο τόπος στους αέριδες έχει χαμηλή βλάστηση από φρύγανα, αφάνες, σχίνα και πουρνάρια. Στις ρεματιές μόνο δημιουργούνται κάποιες συστάδες από ανεμοδαρμένα μικρά πεύκα. Το νησί από τα χρόνια του Όθωνα πέρασε διοικητικά και ανήκει στο Δήμο Κέας. Δεν υπάρχουν ατομικές ιδιοκτησίες και το νοικιάζει εποχιακά σε κάποιες οικογένειες βοσκών.

Ξερονήσι της Λαυρεωτικής στο γαλάζιο του Αιγαίου που έχει κυκλαδίτικη μορφολογία και βλάστηση.

Η **Ιστορία** των ανθρώπων επεφύλαξε ζοφερή μοίρα για αυτό τον ανεμοδαρμένο τόπο. Στους βαλκανικούς πολέμους 1912-13 είχε χρησιμοποιηθεί σαν στρατόπεδο αιχμαλώτων. Εδώ συγκεντρώθηκαν 12000 Τούρκοι που οι περισσότεροι πέθαναν από την πείνα, δίψα και αρρώστιες. Τα οστά τους έμειναν για δεκαετίες σκάρπια στο νησί είτε βρέθηκαν σε ομαδικούς τάφους. Μετά τη μικρασιατική καταστροφή χρησιμοποιήθηκε σαν



1. Στο μώλο του Α΄ ΕΤΟ με τις εγκαταστάσεις του στρατοπέδου να απλώνονται στην πλαγιά.
2. Κάτι από τον «αρχαιοελληνικό διάκοσμο» των στρατοπέδων με βωμούς και ψηφιδωτά.
3. Οι Αρτοκλίβανοι Μακρονήσου με τα 18 στόμια των φούρνων στο εσωτερικό τους.
4. Η εκκλησία του Αγ. Αντωνίου με την «ανάληψη» εφιαλτική αρχιτεκτονική της.



5



5. Οι κίονες με την αλυσίδα στην «Πομπική Οδό» του καταυλισμού Α΄ ΕΤΟ.

6. Η είσοδος του Θεάτρου και πίσω της οι κερκίδες που άρχισαν οι ομαδικές εκτελέσεις.

λομοκαθατήριο 15000 Ποντοκαυκάσιων. Από αυτούς οι 12000 πέθαναν από τις ταλαιπωρίες και κυρίως από τον τύφο και τη χολέρα. Σε αυτό το δυσόιωνα τόπο διάλεξαν το 1947 να στήσουν τον «Οργανισμό Αναμορφώσεως Μακρονήσου» (ΟΑΜ). Το «Νέο Παρθενώνα» που πέρασαν και υπέφεραν τα πάνδεινα περίπου 100.000 συμπατριώτες μας. Ήταν στην Εμφύλιο 1946-49 όταν αποφασίστηκε η «εξυγίανση» του Εθνικού Στρατού από τους «εθνικώς υπόπτους» στρατεύσιμους. Κάθε στρατεύσιμος που υπηρέτησε την Εθνική Αντίσταση στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ έπρεπε πρώτα να περάσει για «κάθαρση» στη Μακρόνησο. Ακολούθησαν μετά οι πολίτες κρατούμενοι, άνδρες και γυναίκες κάποιες με τα παιδιά τους. Ήταν οι «προληπτικοί» από τους εκποτισμένους πληθυσμούς των χωριών και κυνηγημένοι αριστεροί που είχαν καταφύγει στις πόλεις. Ανάμεσά τους και «επικίνδυνοι» ακρωτηριασμένοι, ανάπηροι ήρωες του Αλβανικού μέτωπου. Τους έφεραν από άλλα σημεία εξορίας, Τρίκερι, Γιούρα, Ικαρία, Χίο, Νάξο, Φολέγανδρο, Μούνδρο, Αη Στράτη, Λήμνο. Εισηγητής και οργανωτής ήταν ο Άγγλος στρατηγός Ουίλιαμ, ειδικός στη σχεδίαση φυλακών και στρατοπέδων. Τον διαδέχτηκε ο Αμε-

ρικανός στρατηγός Βαν Φλιτ με διοικητές αδίστακτους αξιωματικούς που ανέλαβαν να υλοποιήσουν το «μεγαλειώδες Εθνικό Αναμορφωτικό Έργο της Μακρόνησου». Όργανά τους ήταν διάφορα αποβράσματα βασιανιστές, παλιοί συνεργάτες των Γερμανών «ακραιφνείς εθνικόφρονες», ανώμαλοι τύποι, ποινικοί κατάδικοι. Την χαρακτήρισαν «Μεγάλη του Γένους Σχολή» αν και στη συνείδηση του λαού μας καταγράφηκε σαν το Κολαστήριο της Μακρόνησου.

Ήταν ένα από τα μεγαλύτερα στρατόπεδα συγκέντρωσης κρατουμένων στην ιστορία της ανθρωπότητας.

Τα **Μαρτύρια** άρχιζαν στο Λαύριο με προπηλακισμό κατά τη μεταφορά μέσα στα επιταγμένα πλοιάρια. Στους μάλους οι «εθνικά ύποπτοι» στρατιώτες και πολίτες καθώς αποβιβάζονταν δεχόταν κεραυνοβόλα επίθεση. Τους «υποδέχονταν» μπουλούκια βασιανιστών της Αστυνομίας Μονάδας (ΑΜ) που τους χτυπούσαν με συρματοσχοίνα, ζωστήρες, ρόπαλα, πέτρες. Τους «τακτοποιούσαν» σε τσαντρία και τους μετακινούσαν διαρκώς με τα λιγοστά υπάρχοντά τους. Ήθελαν να πετύχουν την «αποτοξίνωση» των κρατουμένων με συ-

ντριβή από τις πρώτες μέρες. Έπρεπε να αποσπάσουν «δηλώσεις μετάνοιας» ασκώντας απεριόριστη σωματική και ψυχολογική βία. Η ολοκληρωτική υποταγή των «μεταμεληθέντων» δημοσιοποιείτο με αποκήρυξη της ιδεολογίας τους. Ακολουθούσαν «ομολογίες» στην εφημερίδα «Σκαπανεύς» και από το Ραδιοφωνικό Σταθμό Μακρονήσου. Υποχρεούντο να ταχυδρομίσουν επιστολές για να διαβαστούν μετά τη λειτουργία από τον παπά της ενορίας τους. Όσοι «αναμορφώνονταν» θα επέστρεφαν στον Εθνικό Στρατό για να σταλούν στα μέτωπα του Εμφύλιου. Πολλοί με την πρώτη ευκαιρία που βρίσκουν θα αυτομολήσουν στις γραμμές του Δημοκρατικού Στρατού. Οι «αμετανόητοι» θα υποστούν τα πάνδεινα, απομονωμένοι στις ρεματιές, σε φωλιές από συρματοπλέγμα, τους «αχινοίς», γυμνοί, βρεγμένοι, πεινασμένοι, διψασμένοι, άπλυτοι, σε πολυήμερη ορθοστασία, αϋπνία, φάλαγγα, καταναγκαστικά έργα, μεταφέροντας άσκοπα κοτρόνια. Κάποιοι τρελαίνονται είτε πεθαίνουν από τα βασανιστήρια, άλλοι οδηγούνται στο Στρατοδικείο και το εκτελεστικό απόσπασμα. Δεν είναι λίγοι αυτοί που μένουν ανάπηροι από το ξύλο, τους ρίχνουν στα βράχια της ακτής είτε πνίγονται στη θάλασσα. Αποκορύφωμα οι ομαδικές εκτελέσεις του 1948 στο Α΄ ΕΤΟ που άντεχε στην «αναμόρφωση». Κατά το πρωινό θρησκευτικό κήρυγμα στη ρεματιά του Θεάτρου, οι αλφαμίτες από τα υψώματα πυροβολούν στα τυφλά τους κρατούμενους. Την επομένη επαναλαμβάνονται τα γεγονότα με περιπολικό του Πολεμικού Ναυτικού που θερίζει τα αντίσκηνα από τη θάλασσα. Περισσότεροι από 300 ήταν οι νεκροί και 500 οι τραυματίες.

Δίκαια τα φασιστικού τύπου στρατόπεδα της Μακρόνησου χαρακτηρίστηκαν το ελληνικό Νταχάου.

Τα Στρατόπεδα απλώνονται ερειπωμένα σε όλο το μήκος της δυτικής πλευράς του νησιού. Ήταν περιβεβλημένα σε πυκνά συρματοπλέγματα, «κλωβούς» χωρίς επικοινωνία των κρατουμένων. Φτιάχτηκαν με καταναγκαστική εργασία εκκλησίες, γήπεδα και «αρχαία θέατρα», χώροι στους οποίους ασκείτο η ιδεολογική «αναμόρφωση» των εξόριστων. Δημιουργήθηκαν λατομεία, ασβεστοκάμνα, κεραμοποιείο για να χτιστούν Παρθενώνες, Αγ. Σοφίες, αψίδες, ανάγλυφα, αγάλματα, τύμ-

6





βοι, ψηφιδωτά, επιγραφές με συνθήματα που κάλυπταν ολόκληρες πλαγιές. Υψώθηκαν διοικητήρια σε περιόπτες θέσεις, βίλες των διοικητικών, «κρεμαστοί κήποι», Λέσχες Αξιωματικών των «εκπαιδευτών». Δημιουργήθηκαν προβλήτες, δρόμοι, «τελωνείο» παράνομου εμπορίου, εργοστάσιο αναψυκτικών, εφημερίδα, ραδιοφωνικός σταθμός, αναρρωτήρια, μαγειρεία, χώροι υγιεινής, δεξαμενές νερού. Οι διοικητές δείχνουν να ανταγωνίζονται σε «αρχιτεκτονικό μεγαλείο» και επινόηση μεθόδων «κάθαρσης» των εξόριστων. Το 1950 μετά τον Εμφύλιο και κάτω από την παγκόσμια κατακραυγή ο ΟΑΜ καταργείται. Σταδιακά τα στρατόπεδα εκκενώνονται και αποκαλύπτεται ολοκληρωτικά το απάνθρωπο και εγκληματικό έργο τους. Κάποιοι από τους διοικητές θα καταδικαστούν κάτω από τις αποκλύψεις για απάτες, πλαστογραφίες, καταχρήσεις, βιασμούς. Άλλοι θα πρωταγωνιστήσουν αργότερα στη Δικτατορία 1967-74 και στην προδοσία της Κύπρου. Κανείς όμως δεν δικάστηκε από αυτούς και τους βασανιστές για την ουσία των εγκλημάτων τους. Οι χιλιάδες κρατούμενοι όταν απολύονται προσπαθούν να συμμαζέψουν τη ζωή τους, να συνεχίσουν τους αγώνες τους. Κάποιοι εμπνευσμένοι με όσα έζησαν στη Μακρόνησο θα πρωταγωνιστήσουν στην πνευματική και καλλιτεχνική ζωή της πατρίδας μας. Αναφέρουμε τους Γ. Ρίτσο, Μ. Θοδωράκη, Θ. Βέγγο, Γ. Μπιθικώτση, Ν. Κούνδουρο, Κ. Δεσποτόπουλο, Μ. Λουντέμη. Το 1989 με Υπουργική Απόφαση όλο το νησί χαρακτηρίστηκε «Ιστορικός Τόπος» και «Διατηρητέα Μνημεία» όλα τα κτίρια των στρατοπέδων. Έγινε αποσπασματική αναστήλωση κάποιων κτιρίων και ενός θεάτρου, αλλά κανένα ευρύτερο έργο. Το 1995 με Προεδρικό Διάταγμα η Μακρόνησος χαρακτηρίστηκε «σύμβολο αντίστασης κατά της βίας με εθνική και παγκόσμια εμβέλεια». Σήμερα όμως τα ερείπια καταρρέουν, η παράνομη βοσκή συνεχίζεται, μεθοδεύονται ανεμογεννήτριες, εγκαταλειμμένα αυτοκίνητα είναι σκόρπια στο νησί.

Φαίνεται, σε μια εποχή που η ιστορία ξαναγράφεται, κάποιοι θέλουν η Μακρόνησος να ξεχαστεί.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ ΠΡΩΤΗΣ ΜΕΡΑΣ

Μώλος Α΄ ΕΤΟ - Στρατόπεδα ΕΣΑΙ Ανδρών, ΕΣΑΙ Γυναίκων, Γ΄ ΚΠΑ, Γ΄ ΕΤΟ, ΣΦΑ - Φάρος

Βρισκόμαστε στο Μώλο του Α΄ ΕΤΟ όπου μας αποβίβασε το σκάφος από το Λαύριο. Απλώνονται πάνω από το μώλο οι εγκαταστάσεις του στρατοπέδου. Στο κέντρο βρίσκεται το σκουρόχρωμο κτίριο των Αρτοκλιβάνων Μακρονήσου. Στα αριστερά του βλέπουμε το άσπρο κτίριο της πρόσοψης του θεάτρου και δεξιά του ψηλότερα την υπαίθρια εκ-

7. Στον παράκτιο χωματόδρομο προς το Γ΄ ΕΤΟ με τις εγκαταστάσεις των ΣΦΑ στο τέλος του.

8. Το κτίριο της Λέσχης Αξιωματικών των «αναμορφωτών» στις ΣΦΑ αντί να συντηρηθεί είναι στάβλος.

9. Ο Φάρος στο νότιο άκρο της Μακρονήσου που πιάνουμε την κορυφογραμμή.

κλησία Αγ. Αντώνιος. Στο ύψωμα ανάμεσα στο θέατρο και τον Αγ. Αντώνιο βρίσκονται τα ερείπια του Διοικητηρίου. Ξεκινάμε την πορεία ανηφορίζοντας από το μώλο στον τσιμεντόδρομο. Προσπερνάμε σημερινές αυθαίρετες και παράνομες παράγκες κάποιων και εγκαταλειμμένα αυτοκίνητα. Αριστερά μας πέρα από το τοιχίο, κατά μήκος του δρόμου απλώνεται ο χώρος καταυλισμού των κρατουμένων. Τραβάνε την προσοχή μας κάποια μνημεία από τον «αρχαιοελληνικό διάκοσμο» του στρατοπέδου. Οι κίονες με την αλυσίδα στη μετώπη, η βάση αγάλματος με ψηφιδωτούς μαϊνάνδρους και το ψηφιδωτό με τα διακριτικά Α΄ ΕΤΟ. Ανηφορίζουμε στο κτίριο των Αρτοκλιβάνων Μακρονήσου με τα 18 στόμια των φούρνων στο εσωτερικό του. Επισκεπτόμαστε τη ρεματιά με τις κερκίδες και τη σκηνή του «Αρχαίου Θεάτρου», χώρο που άρχισαν οι ομαδικές εκτελέσεις του 1948 για να εξαπλωθούν σε όλο το στρατόπεδο. Θα περάσουμε στην πλαγιά με τα ερείπια του Διοικητηρίου του Τάγματος. Όπως σε κάθε στρατόπεδο συγκέντρωσης δεσπόζει του χώρου περιτριγυρισμένο από σκοπιές. Συνεχίζουμε στην

υπαίθρια εκκλησία του Αγ. Αντωνίου με την «ανάλαφρη» εφιαλτική της αρχιτεκτονική.

Όλα είναι έργα της καταναγκαστικής εργασίας των κρατουμένων που έκτιζαν οι ίδιοι τη φυλακή τους.

Αφήνουμε τις κεντρικές εγκαταστάσεις του Α΄ ΕΤΟ ακολουθώντας Ν90° τον παράκτιο χωματόδρομο. Στεκόμαστε στο σύγχρονο μπρούτζινο μνημείο των Μακρονησιωτών Κρατουμένων της ΠΕΚΑΜ. Έχει τη γροθιά του υψωμένη να ελευθερωθεί από το σύρμα που το δένει, με το φορτίο των στρατοπέδων στους ώμους του. Προσπερνάμε αριστερά μας έκταση από φρύγανα με κάποιες βάσεις κτιρίων και τοιχίων. Είναι οι χώροι κατασκήνωσης των κρατουμένων των ΕΣΑΙ Ανδρών και ΕΣΑΙ Γυναϊκών, κάποιων με τα παιδιά τους. Ανήκαν στο Α΄ ΕΤΟ, αλλά είχαν τους δικούς τους «κλωβούς» περίφραξης με συρματοπλέγματα. Συνεχίζουμε προσπερνώντας στα αριστερά δίπλα στο δρόμο, τις εισόδους και την ερυθρόχρωμη σκηνή του Θεάτρου των γυναικών. Συναντάμε αμέσως μετά ακολουθώντας πάντα τον παράκτιο δρόμο τις λιγότερες εγκαταστάσεις του Γ΄ ΚΠΑ. Ήταν εδώ το ξεχωριστό στρατόπεδο συγκέντρωσης

με τον «κλωβό» για τους «υπόπτους» αξιωματικούς κρατούμενους. Ήταν επαγγελματίες στρατιωτικοί και έφεδροι που στη διάρκεια της Γερμανοϊταλικής Κατοχής υπηρέτησαν αντιστασιακοί στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Ακολουθώντας πάντα το χωματόδρομο, προσπερνάμε όμορφες μικρές παραλίες κρυμμένες κάτω από τα βράχια της ακτής. Κοντά σε κάποια από αυτές υπάρχει ένα από τα λιγοστά πηγάδια του νησιού με εφάλμυρο νερό. Συναντάμε συστάδα ανεμοδαρμένων πεύκων από αυτές που κρατάνε κυρίως στις ρεματιές του νησιού. Φτάνουμε στις εγκαταστάσεις του Γ΄ ΕΤΟ με τα ερείπια του Διοικητηρίου, υπερυψωμένα δεξιά του δρόμου κοντά στην ακτή. Αριστερά του δρόμου στην πλαγιά απλώνεται η έκταση με τους «κλωβούς» των κρατουμένων φαντάρων. Θα επισκεφτούμε το «φάντασμα» της ερειπωμένης εκκλησίας του Αγ. Παύλου με το ερυθρόχρουν τέμπλο πριν καταλήξουμε στις ΣΦΑ.

Είμαστε συγκλονισμένοι από τη διαδοχή των Στρατοπέδων ενώ ήταν σε απόλυτη απομόνωση μεταξύ τους.

Συνεχίζουμε στο δρόμο προσπερνώντας το μακρύ κεραμοσκεπές κτίριο της Λέσχης Αξιωματικών των βασιανιστών των ΣΦΑ. Ο δρόμος τελειώνει σε φυλάκιο που αχνοφαίνεται η επιγραφή «Η Ταν ή επί Τας». Έχουμε από εδώ πανοραμική θέα των εγκαταστάσεων του καταυλισμού του στρατοπέδου πάνω από την παραλία. Κοντά στην ακτή βρίσκεται το ερείπιο των μαγειρειών, πίσω του η θέση του «κλωβού» υπόδικων και κατάδικων στρατιωτών. Η εκκλησία του Αγ. Ανδρέα που δεν υπήρχε τότε βοηθά στην περιγραφή του χώρου. Αριστερά της όπως τη βλέπουμε ήταν ο «Δεξιός κλωβός» των «ανανηψάντων» και δεξιά της ο «Αριστερός κλωβός» των «Αμετανόητων». Στο κέντρο του κόλπου αγκυροβόλούσε η «ΕΦΗ» που ο πλοιοκτήτης της ήταν και αυτός κρατούμενος. Δελεαστική η όμορφη παραλία για στάση περισυλλογής και μια καλή ευκαιρία για μπάνιο. Συνεχίζουμε από το μονοπάτι στην άλλη άκρη της παραλίας. Προσπερνάμε κτιστή δεξαμενή αριστερά μας και κτίσμα φυλάκιου δεξιά μας. Πάνω στα βράχια κάτω από αυτό, βρισκόταν η «Γλαροφωλιά» εκτεθειμένη θέση διαβίωσης «αμετανόητων» κρατουμένων. Συναντάμε δρόμο 4x4 για να ανηφορίσουμε κατά μήκος σημερινής περίφραξης των βοσκών. Έχουμε δεξιά μας απόκρημη ρεματιά που βρισκόταν οι θέσεις απομόνωσης των «ιδιαίτερων» κρατουμένων. Περνάμε πόρτα στο συρματοπλέγμα που περιβάλλει στάνη και την κλείνουμε πίσω μας. Βγαίνουμε στο ακρωτήριο Αγκάλιστρος στο νότιο άκρο της Μακρονήσου με το Φάρο.

Ψηλά πάνω από τα βράχια έχουμε άπλετη θέα στην Κέα και το απέραντο γαλάζιο του Αιγαίου.

Χρειαστήκαμε από το μώλο του Α΄ ΕΤΟ να καταλήξουμε στο Φάρο μισή μέρα και είμαστε στα 40μ.



10. Βλέποντας τα στρατόπεδα από τα φυλάκια της κορυφογραμμής συνειδητοποιούμε την έκτασή τους.

11. Στα υψώματα της κορυφογραμμής δεσπόζουν φυλάκια και υπερυψωμένα παρατηρητήρια.



Φάρος - Φυλάκεια κορυφογραμμής - Κορφή Μαύρο Βουνό - Μώλος Α΄ ΕΤΟ

Αφήνουμε το Φάρο και τη στάνη κοντά του για να περάσουμε πάλι την πόρτα της περιφράξης. Ακολουθούμε τον παλιό δρόμο των κρατουμένων στην πλατιά και βατή κορυφογραμμή του νησιού. Παρακάμπτουμε προσωρινά αριστερά σε «εξώστη» με σκοπιά στα βράχια, και πανοραμική θέα στις ΣΦΑ. Συνεχίζουμε πάντα στο δρόμο προσπερνώντας 3-4 διαδοχικά φυλάκια. Βγαίνουμε στην κορφή Ανώνυμη (141μ.) που υπάρχει τσιμεντένιο κολονάκι. Έχουμε από εδώ εντυπωσιακή θέα χαμηλά, συνειδητοποιώντας το μέγεθος των εγκαταστάσεων του Γ΄ ΕΤΟ. Ο δρόμος τελειώνει σε φυλάκιο για να προχωρήσουμε μετά σε κακοτράχαλη πλατιά κορυφογραμμή. Βλέπουμε χαμηλά δεξιά μας τον όρμο Μυλοπόταμος και χαράδρα πάλι δεξιά μας. Προσπερνάμε χαρακτηριστική επιμήκη τρύπα στα βράχια της κορυφογραμμής, από τα μεταλλεία που λειτούργησαν περιστασιακά εδώ. Διακρίνονται κάποια σκόρπια υπολείμματα μεταλλεύματος και δεξιά χαμηλότερα ερείπια των εγκαταστάσεων του μεταλλείου. Βγαίνουμε στην κορφή Μαύρο Βουνό (171μ.) με το τσιμεντένιο κολονάκι.

Η εικόνα των στρατοπέδων από ψηλά μας συγκλονίζει όπως αποκαλύπτει την πραγματική τους έκταση.

Διακρίνουμε από εδώ μακριά στα ΒΑ30° την Όχη (1308μ.) στη Ν. Εύβοια. Αποκαλύπτεται χαμηλά στην απόκρημνη ανατολική ακτή της Μακρόνησου ο κλειστός όρμος Γερολιμιάνας. Στην άλλη δυτική ακτή βλέπουμε πάλι τις εγκαταστάσεις του Α΄ ΕΤΟ που είχαμε ξεκινήσει την πορεία μας. Ξεχωρίζουν το σκουρόχρωμο κτίριο των Αρτοκλιβάνων και κοκκινίζει η στέγη του θεάτρου. Συνεχίζοντας συναντάμε ακόμη ένα φυλάκιο με σκοπιά που επιβλέπει το θαλάσσιο πέρασμα στην Κέα. Εξοργιστική έκπληξη κοντά του είναι ένας «Ανεμολογικός Ιστός», δυσοίωνα σημάδι και απειλή για τη Μακρόνησο. Συνεχίζοντας δεν αργούμε να πέσουμε σε διάσελο που συναντώνται 3 δρόμοι 4x4. Θα ακολουθήσουμε αυτόν που κατηφορίζει στη δυτική ακτή και τις εγκαταστάσεις του Α΄ ΕΤΟ. Φτάνοντας περνάμε από τα ερείπια του Διοικητηρίου για να καταλήξουμε στο χώρο της κατασκήνωσής μας.

Το ενδεχόμενο ανεμογεννήτριων ανάμεσα στα φυλάκια της κορυφογραμμής είναι αισθητικά και ηθικά απαράδεκτο.

Χρειαστήκαμε από το Φάρο να επιστρέψουμε από την κορυφογραμμή στο Α΄ ΕΤΟ μισή μέρα ολοκληρώνοντας έτσι την κυκλική πορεία της πρώτης μέρας.



12. Σε κάποια σκοπιά της κορυφογραμμής με ένα «Ανεμολογικό Ιστό» να διακρίνεται κοντά της.

13. Η κορφή Τρυπητή με τη Σπηλιά της Ελένης από το αλώνι προπολεμικής αγροικίας.

14. Η μεταλλική δεξαμενή στο Δ΄ ΤΑΓΜΑ παρά την οξείδωση στέκει ακόμα.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΔΙΑΔΡΟΜΗΣ ΔΕΥΤΕΡΗΣ ΜΕΡΑΣ
Μώλος Α΄ ΕΤΟ - Φυλάκιο κορυφογραμμής -
Κορφή Παλιόμυλος - Κορφή Τρυπητή

Φαίνεται από το μώλο Α΄ ΕΤΟ στα ΒΑ40° το εκκλησάκι της Παναγίας που σηματοδοτεί την πορεία μας. Ξεκινάμε την πορεία, αρχικά ακολουθώντας Β10° τον παράκτιο χωματόδρομο. Προσπερνάμε αγροικία με κήπο κάποιου από τους σημερινούς βοσκούς του νησιού. Συναντάμε δεξιά του παράκτιου δρόμου διακλάδωση δρόμου 4x4 για να ανηφορίσουμε στο εκκλησάκι Παναγία. Συνεχίζουμε πάνω από το εκκλησάκι προσπερνώντας μερικά ερείπια προπολεμικών αγροικιών και αλώ-

νι. Ανηφορίζουμε χωρίς μονοπάτι σε πλαγιά με χαμηλά πουρνάρια μέχρι να βγούμε στην κορυφογραμμή. Συνεχίζουμε περνώντας από κορφούλα με φυλάκιο για να πέσουμε σε λάκα. Προσπερνάμε κυκλαδίτικη μάντρα ξερολιθιάς και γέρικη αμυγδαλιά, το μοναδικό δέντρο που συναντήσαμε στο νησί. Ανηφορίζουμε σε κορφή με φυλάκιο και δυο παρατηρητήρια σαν πύργους. Έχουν πανοραμική θέα στο θαλάσσιο διάυλο με το Λαύριο και περιβάλλονται από την πλευρά του Αιγαίου από ημικυκλικές θέσεις βαρέων όπλων. Συνεχίζουμε στην κορυφογραμμή για να βγούμε στο φυλάκιο που ασπρίζει στην κορφή Παλιόμυλος (227μ.) με το τσιμεντένιο κολο-

νάκι. Συγκλονιστική από ψηλά η θέα στο Στρατόπεδο Συγκέντρωσης Β΄ ΕΤΟ με το περιτοιχισμένο λόφο του Λόχου Διοικήσεως, το θέατρο, τους καταυλισμούς των κρατουμένων.

Συνειδητοποιούμε πως όλο το νησί αποτελεί ένα από τα μεγαλύτερα στρατόπεδα συγκέντρωσης της ιστορίας.

Συνεχίζουμε πάντα στην κορυφογραμμή ενώ δεξιά μας χαμηλά ανοίγει κοιλάδα με παραλία και το μοναχικό σκόπελο «Αντώνιος». Ακολουθούμε παλιό στρατιωτικό δρόμο στην κορυφογραμμή ενώ δεξιά χαμηλά αποκαλύπτεται ο όρμος Συκιά. Βγαίνουμε στην κορφή Μάζι



15. Τα ερείπια του Β΄ ΕΤΟ είναι τα πιο εκτεταμένα από κάθε άλλο στρατόπεδο.

16. Έχουμε από την κορυφογραμμή θέα στην Κέα και το απέραντο γαλάζιο του Αιγαίου.





ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ

- Η διήμερη πεζοπορική περιήγηση στη Μακρόνησο περιλαμβάνει συνολικά 30 χλμ. πορείας, τα μισά στον παράκτιο χωματόδρομο και τα υπόλοιπα στην κορυφογραμμή.
- Στην κυκλική διαδρομή της πρώτης μέρας από το μώλο μας οδηγεί ο παράκτιος χωματόδρομος μέχρι το Φάρο, στο νότιο άκρο του νησιού. Στη συνέχεια ακολουθούμε την κορυφογραμμή να επιστρέψουμε στο Α' ΕΤΟ. Στην κυκλική διαδρομή της δεύτερης μέρας ανεβαίνουμε από μονοπάτι στην κορυφογραμμή και την ακολουθούμε μέχρι την κορφή Τρυπητή, στο βόρειο άκρο του νησιού. Στη συνέχεια κατηφορίζουμε στον παράκτιο χωματόδρομο για να κλείσουμε την πορεία στο Α' ΕΤΟ.
- Στην περιγραφή δεν αναφέρουμε ακριβώς τους χρόνους πορείας αφού η περιήγηση στις εγκαταστάσεις των Στρατοπέδων Συγκέντρωσης και το ενδιαφέρον που έχουν, δεν μας επιτρέπει κάτι τέτοιο. Γενικά θα χρειαστείτε δυο μέρες για να περπατήσετε και να περιηγηθείτε στο νησί, χρόνος που ίσως σας φανεί και λίγος καθώς θα σας συνεπάρουν τα ερείπια με την ιστορία τους.
- Η πρόσβαση στο νησί γίνεται με πλεούμενα από το Λαύριο που καλύπτουν την απόσταση μέχρι τη Μακρόνησο σε 10-20 λεπτά ανάλογα την περίπτωση. Ξεκινάμε από το λιμάνι όπου βρίσκεται το άγαλμα της γυναίκας και μάνας του Μακρονησιώτη κρατούμενου. Τη μεταφορά σας μπορεί να την αναλάβει ο Γιάννης Φαδέλος, (22920)22500 - 6977025195 επαγγελματίας λεμβούχος στο λιμάνι Λαυρίου. Η δυνατότητα μετάβασης και επιστροφής για μια ολιγομελή παρέα μέχρι 8 άτομα, χρεώνεται σε τρέχουσες τιμές 150 ΕΥΡΩ και κάθε επιπλέον συμμετοχή 15 ΕΥΡΩ, με δυνατότητα εξυπηρέτησης μέχρι 50 άτομα σε κάθε διαδρομή.
- Στο νησί δεν κατοικούν παρά λιγοστοί κτηνοτρόφοι που παράτυπα εξακολουθεί να τους το νοικιάζει το νησί για βοσκή ο Δήμος Κέας. Για τη διαμονή σας με αντίκτινο βέβαια, υπάρχουν τα καθαρά πλατώματα αριστερά από τον τσιμεντόδρομο λίγο πιο πάνω από το μώλο του Α' ΕΤΟ. Όλα τα πηγάδια στο νησί είναι εφάλμυρα και πρέπει να έχετε φροντίσει από προηγούμενα τις προμήθειές σας σε νερό.
- Εάν αισθάνεστε την ανάγκη να κατανοήσετε πληρέστερα όσα βλέπετε, τις ονομασίες στρατοπέδων, τη διάταξη, τα γεγονότα που έλαβαν χώρα σε αυτά, χρειάζεται κάποια προετοιμασία. Στο Μουσείο Μακρονήσου που συστεγάζεται με την Πανελλήνια Ένωση Κρατούμενων Αγωνιστών Μακρονήσου ΠΕΚΑΜ, Αγίων Ασωμάτων 31 Αθήνα (210)3247820 παρουσιάζονται φωτογραφίες και άλλα εκθέματα από τα στρατόπεδα. Πολύ ενδιαφέρον το ενημερωτικό φυλλάδιο «Μακρόνησος Ιστορικός Τόπος - Macronesos Historic Site» έκδοση ICOMOS, (Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών). Διατίθεται δωρεάν στο μουσείο και περιλαμβάνει κείμενα, φωτογραφίες και τοπογραφικά σχέδια από τα ερείπια των στρατοπέδων.
- Στο διαδίκτυο θα βρείτε πολλές πληροφορίες για τη Μακρόνησο ενώ κυκλοφορούν διάφορες εκδόσεις, που αποτυπώνουν από προσωπικές εμπειρίες κρατούμενων μέχρι γενικότερες μελέτες. Ξεχωρίσαμε το τρίτομο έργο «Μακρόνησος Ιστορικός Τόπος» εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή και το «Μακρόνησος Ιστορικό Τοπίο και Ιστορική Μνήμη» εκδόσεις Φιλίστωρ. Πολύ καλό το βιβλίο «Στο Κολαστήριο της Μακρονήσου» εκδόσεις Φιλιππότη αν και προς το παρόν έχει εξαντληθεί.

Οι κρατούμενοι σε απάνθρωπες συνθήκες έκτιζαν οι ίδιοι και διακοσμούσαν τη φυλακή τους.



(264μ) με το τσιμεντένιο κολονάκι. Έχουμε αριστερά πανοραμική θέα μέχρι τη θάλασσα και τις εγκαταστάσεις του Δ' ΤΑΓΜΑ όπως τις πνίγουν τα πουρνάρια. Προχωράμε για το βόρειο άκρο του νησιού όπου φαίνονται τα βράχια της κορφής Τρυπητής. Προσπερνάμε προπολεμική αγροκία με αλώνι για να πιάσουμε το μονοπάτι για εκεί. Το βράχινο «λειρί» που στεφανώνει την κορφή το προσπερνάμε από τα δεξιά. Σε ένα σημείο έχει μια μεγάλη διαμετρική τρύπα, τη Σπηλιά της Ελένης σύμφωνα με το μύθο. Σκαρφαλώνουμε εύκολα στα βράχια με την ψηλότερη κορφή της Μακρόνησου Τρυπητή και το τσιμεντένιο κολονάκι. Στη ρίζα της υπάρχει το ερείπιο φυλακίου και επάνω της βρίσκεται σκοπιά και χτιστό με ξερολιθιά παρατηρητήριο. Εγκαταστάσεις που ελέγχουν οπτικά την έξοδο του Ν. Ευβοϊκού και το θαλάσσιο πέρασμα με την Εύβοια.

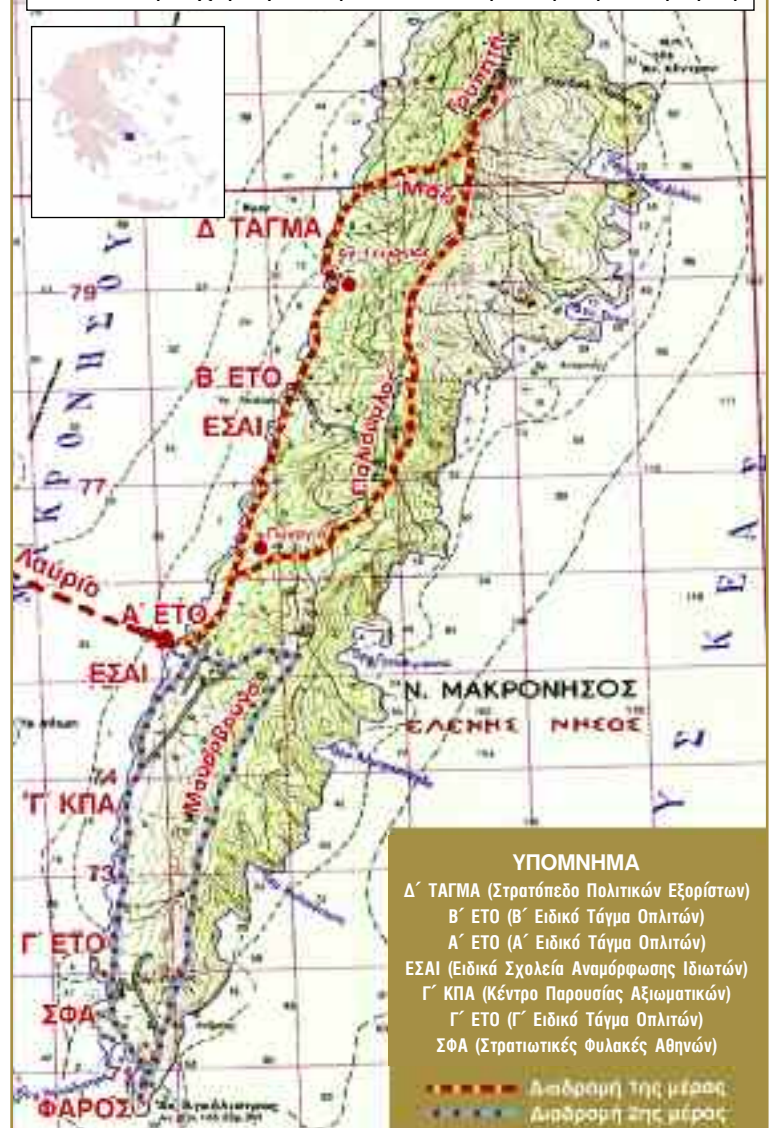
Γοητευτική η θέα στο Αιγαίο που τη σκεπάζει όμως στην ψυχή μας, η εικόνα των στρατοπέδων και φυλακίων που τα περιβάλλουν.

Χρειαστήκαμε από το Α' ΕΤΟ να καταλήξουμε στην κορφή Τρυπητή μισή μέρα και είμαστε στα 280μ.

Κορφή Τρυπητή - Στρατόπεδο Δ' ΤΑΓΜΑ, Β' ΕΤΟ - Μώλος Α' ΕΤΟ

Επιστρέφουμε από την κορφή Τρυπητή στην παλιά αγροκία με το αλώνι. Την προσπερνάμε λίγα μέτρα και αφήνουμε την κορυφογραμμή με πορεία ΝΑ250°. Κατηφορίζουμε στην πλαγιά με τα μικρά πουρνάρια όπως μας οδηγούν γιόδοστρατες για να αποκλίνουμε αριστερά. Βλέπουμε χαμηλά την άκρη του παράκτιου χωματόδρομου που τελειώνει στο Δ' ΤΑΓΜΑ και σηματοδοτεί την πορεία μας. Συναντάμε ύψωμα με ερείπια φυλακίου που το προσπερνάμε από αριστερά. Το έδαφος έχει γύρω του άφθονα πετρώματα με όμορφους κρυστάλλους. Κατηφορίζοντας έχουμε αριστερά μας ρεματιά που μας χωρίζει από τις καλύβες του καταυλισμού των κρατούμενων. Είναι αμέτρητες στοιχισμένες οριζόντια και κάθετα πνιγμένες στα πουρνάρια. Πριν τη μικρή παραλία που εκβάλλει η ρεματιά υπάρ-

Απόσπασμα χάρτη ΓΥΣ με αποτυπωμένες τις διαδρομές



Το Β' ΕΤΟ χαρακτηρίζεται από ένα «Βαβυλωνιακό μεγαλείο» που είναι απερίγραπτο.



χει πηγάδι με εφάλμυρο νερό. Περνάμε από πέτρινη γέφυρα στην αριστερή πλευρά της ρεματιάς για να καταλήξουμε στο χωματόδρομο. Υπάρχει εδώ αγροικία κάποιων από τους βοσκούς του νησιού. Φαίνονται στο μώλο μπροστά της, τα απομεινάρια σιδερένιας δεξαμενής που σκουριασμένη πλέον έχει καταρρεύσει. Ακολουθούμε τον παράκτιο χωματόδρομο με τα ερείπια των φούρνων του στρατοπέδου, τις πλύστρες και τα αποχωρητήρια αριστερά μας. Πάνω από αυτά απλώνονται μέχρι ψηλά στην πλαγιά, πανομοιότυπα τα άστεγα καλύβια που περιέβαλαν με τοίχια τις σκηνές των κρατουμένων. Συνεχίζοντας στο δρόμο προσπερνάμε κάποιες χτιστές δεξαμενές δεξιά μας, πάνω στα βράχια της ακτής. Βγαίνουμε από τις εγκαταστάσεις του Δ' Τάγμα προσπερνώντας τα μαγειρεία με τη μεγάλη σιδερένια δεξαμενή αριστερά μας. Υπάρχει εδώ μικρή παραλία με ένα ακόμη πηγάδι που έχει εφάλμυρο νερό και ποτίστρες.

Είναι μοναδική ψηλότερα η εικόνα μέσα στα πουρνάρια της «χαμένης πολιτείας» του καταυλισμού.

Ακολουθούμε πάντα τον παράκτιο δρόμο για να συναντήσουμε αμέσως μετά την εκκλησία Αγ. Γεωργίου. Έχει εικόνες του 1890 όταν κτίστηκε τότε από βοσκούς ενοικιαστές της Μακρόνησου. Περιβάλλεται από κτίσματα και την αγροικία κάποιου από τους βοσκούς που νοικιάζουν σήμερα το νησί. Συνεχίζοντας περνάμε τη σκοπιά της πύλης στο δρόμο, για να μπούμε στο Β' ΕΤΟ. Στο χώρο καταυλισμού κοντά στην ακτή στέκει μισοεπιπεωμένη η εκκλησία Αγ. Νικόλαος. Μπροστά της

απλώνεται ένα μεγάλο πλάτωμα που ήταν χώρος συγκέντρωσης των κρατουμένων. Στο μώλο πάνω από τα βράχια βρίσκεται το κυκλικό «τελωνείο» του στρατοπέδου. Στα αριστερά του δρόμου στέκονται ακόμα κάποιες τσιμεντένιες «αψίδες» των εισόδων στους χώρους καταυλισμού με τις σκηνές. Τους περιβάλλουν «Πομπικοί Οδοί», «Τύμβοι και Αγάλματα», «Παρθενώνες» ερείπια που συνθέτουν κάτι μοναδικό. Κυριαρχεί ένα εφιαλτικό «Βαβυλωνιακό μεγαλείο» που δημιουργήθηκε με την καταναγκαστική εργασία των κρατουμένων. Ξεχωρίζουν ψηλότερα οι «κυκλικές σκάλες» της Λέσχης Αξιωματικών και η μεγαλόπρεπη κλίμακα της βίλας του διοικητή. Στη δασωμένη ρεματιά αριστερά του λόφου βρίσκεται αθέατο το «Αρχαίο Θέατρο» με τους «Κρεμαστούς Κήπους». Το μοναδικό κτίσμα που στέκει είναι το ανακαινισμένο Κουρείο με τις υπόλοιπες εγκαταστάσεις να ερειπώνονται. Αφήνοντας το Β' ΕΤΟ συνεχίζουμε στον παράκτιο δρόμο περνώντας γέφυρα και αγροικία άλλου βοσκού. Καταλήγουμε στις εγκαταστάσεις του Α' ΕΤΟ.

Οι διοικητές ανταγωνίζονταν ποιο στρατόπεδο θα κυριαρχήσει σε «αναμόρφωση» και «παρανοϊκό μεγαλείο».

Χρειαστήκαμε από την κορφή Τρυπητή να επιστρέψουμε από το δρόμο στο μώλο Α' ΕΤΟ μισή μέρα, ολοκληρώνοντας έτσι την πορεία της δεύτερης μέρας.

Συνολικά για τις δύο κυκλικές διαδρομές από το Α' ΕΤΟ χρειαστήκαμε δύο ημέρες, χρόνο που δεν αντιστοιχεί μόνο στην πεζοπορία αλλά και να περιηγηθούμε στα ερείπια με τις εγκαταστάσεις των στρατοπέδων.

Εκτός από τη θέα της κορυφογραμμής, γλυκαίνουν την πορεία μας κάποιες μικρές παραλίες.



Τα πάντα για το ποδήλατο, το τρέξιμο και το outdoor

Τσαρούχι 102, 145 71 Π. Εξυπηρία
Τηλ.: 210 62 00 155, Fax: 210 62 00 148
e-mail: info@pulse100.gr, www.pulse100.gr